

Úvodník

Milí gádžové a milé gádženy, než zhltnete první stránky nového čísla Plavu věnovaného romské literatuře, zkuste se zamyslet nad prvními asociacemi, které se vám s termínem „romská literatura“ spojují. Naivní? Neumělá? Neexistující?

Podobné asociace zazněly i v redakci Plavu při úvahách nad číslem z romské literatury. Velké díky patří na tomto místě **Lukáši Houdkovi**, nadšenému aktivistovi v romských otázkách a romské kultuře, který veškeré naše obavy pomohl rozptýlit a na celém čísle se velkou měrou podílel. Romská literatura se nám všem nevěřícím Silviím, Vratislavům i těm dalším ukázala jako svět především upřímný. Ať už **Eva Danišová** vzpomíná na veselé historky z dětství, **Jana Hejkrliková** zachycuje své pocity z umírání milovaného manžela, nebo **Gejza Demeter** na základě tradičních romských vyprávění vymýšlí pohádku o vojákově, v textech není ani stopa po kalkulu, vypočítavosti, snaze dělat dojem. Texty ve formě osobní výpovědi působivě zachycují prožitou životní krizi; texty humorné mají švih, nebojí se střílet takříkajíc do vlastních řad a leckdy i jednoduché vyprávění překvapí perfektní pointou.

V okamžiku, kdy se v redakci rozhodneme věnovat číslo některé z literatur, o které se ve školách neučí a v mainstreamových médiích nepíše (nebo jen zřídka), nelze opomenout ani teoretické rubriky. Situaci romského písemnictví na našem území za posledních padesát let osvětluje v rozhovoru **Helena Sadílková**, esejí o literatuře světové přispěla **Karolína Ryvolová**. Koneckonců Plav se výslovně prezentuje jako časopis, který rád věnuje prostor překladům z malých a nesvětových jazyků. Osobně mne velmi těší, že romská literatura se zařadila mezi ty, ze kterých lze bez potíží vybrat dostatečnou zásobu textů na zajímavé číslo.

Na závěr úvodníku dvě důležité technické poznámky: u některých textů chybí údaj o překladateli. Jsou to ty, které sami autoři napsali nejprve romsky a poté česky; nelze tedy mluvit doslova o překladu, nicméně text lze označit za původní romskou tvorbu. Pokud jsou v přímé řeči použity zároveň uvozovky i kurzíva, značí to přítomnost češtiny v romském originále – mluvčí promluví jinou řečí, nejčastěji romsky, aby mu přítomní gádžové nerozuměli. V textu napsaném českým Romem, kde jazykem originálu je romština, se taková změna vyznačí přechodem do češtiny. V následných překladech celého textu do češtiny se pro nedostatek lepších řešení užívá právě odlišení kurzívou.

Příště Leváci, aneb tradiční číslo věnované mladým a oceněným překladatelským talentům.

Silvie Mítlenerová

OBSAH

Komiks

Žofi Taikonová, G. Lundgren, A. Eriksson | Viktor Elšík
Žofi Z-4515 ..... -1, 58

Rozhovor

Helena Sadílková
Psát, aby nás pochopili 2

Esej k tématu

Karolína Ryvolová
Vyprávění jako premisa současné světové romské prózy 8

Téma

Gejza Demeter | Zbyněk Andrš a Gejza Demeter
O vysloužilém vojákově 11

Eva Danišová
Moji milí 15

Andrej Giňa | Jana Kramářová a Karolína Ryvolová
Jsme hloupí, nebo nemocní? 18

Ilona Ferková | Lada Viková
Kaštanek 21

Emil Cina
Jen tak 27

Zlatica Rusová | Lukáš Houdek
Romské ženy 29

Irena Eliášová | Karolína Ryvolová
Slunce zapadá ráno 32

Jana Hejkrliková
Píseň na rozloučenou 36

Renáta Berkýová a Pavla Cicková
Rozsvieť 38

Dominic Reeve | Karolína Ryvolová
Cesta na jih 42

Vii Putnamová | Karolína Ryvolová
Polepený lepic 45

Recenze

Karolína Ryvolová
Milovník, ne bojovník
(*Mikey Walsh: Gypsy Boy*) 48

Cena Evropské unie za literaturu

Jean Back | Tereza Chocholová
Amatér 51

Aktualita

Eva Zdařilová
Ivan & Dominik – příběh jedné knihy 54

Psát, aby nás pochopili

Rozhovor s Helenou Sadílkovou

Málo znalostí, mnoho předsudků – zhruba v takové situaci se nyní nachází romská literatura. Helena Sadílková se pokouší některé předsudky vyvrátit a popsat, co se s romským psaním děje za posledních padesát let.

Lukáš Houdek: Odkdy u nás můžeme o literární tvorbě Romů hovořit?

Helena Sadílková: Její vznik je kladen do šedesátých let 20. století, souvisí se založením Svazu Cikánů-Romů (1969–1973) a vznikem věstníku této organizace s názvem *Romano lil*. Díky dobové konstelaci a existenci toho časopisu získali Romové v Československu vůbec poprvé možnost relativně neomezeně publikovat, nebo vůbec o psané formě veřejného vyjádření v romštině začít ve větší míře uvažovat.

LH: Je možné někoho považovat za jejího zakladatele?

HS: O různých lidech se v medailonech píše, že jsou nejstarší a první. Já si ale myslím, že to není tak podstatné. Nedá se totiž hovořit o jednom zakladateli. Jedná se spíše o několik lidí, kterým přibližně ve stejné době, tedy nejpozději na konci šedesátých let, došlo, že se mohou literárně vyjádřit, a také to postupně začali zkoušet. Výjimkou byla Elena Lacková, která svou první divadelní hru napsala hned po válce – ovšem ve slovenštině. Pak se na relativně dlouhou dobu odmlčela a znovu se ke psaní vrátila právě v 60. letech. Tito lidé ale v prvé řadě potřebovali prostor, kde mohli publikovat, případně vzory, které by

jim pomohly ukázat cestu, a někoho, kdo jim pomáhal se na té cestě posunovat dál. Tohle všechno v celkově dost unikátní atmosféře doby, kdy Svaz Cikánů-Romů existoval, bylo najednou realitou. Sice jen velmi krátkodobou, ale dostatečně dlouhou na to, aby dala vzniknout aktivitám a vztahům, které se dál rozvíjely i po zrušení Svazu, byť v mnohem obtížnějších podmínkách.

Těžko se také určuje, zda a kdy si ten který člověk sednul ke stolu, napsal něco do šuplíku a pak, když vznikl *Romano lil*, vytáhl to na světlo. Tera Fabiánová byla zřejmě první v tom, že při svém psaní použila romštinu. Andrej Giňa například začal už v šedesátých letech sbírat pohádky a sám na vlastní pěst se také, bohužel neúspěšně, snažil prosadit jejich vydání. Velkou úlohu v tom všem hrála zakladatelka české romistiky Milena Hübschmannová. Například Teru Fabiánovou k zápisu básní v romštině přivedla právě ona. Hübschmannová byla také tím člověkem, který se snažil první literární díla mezi okruh svých romských i neromských známých šířit. Byla to ona, kdo Margitě Reiznerové poprvé četl básně Fabiánové v romštině. Nebo kdo k literární tvorbě motivoval Ilonu Ferkovou. To prvenství mi ale skutečně nepřijde tak podstatné.

LH: Bylo pro romské autory tehdy běžné svůj jazyk zapisovat?

HS: Pro většinu lidí z řad majority, kteří svůj mateřský jazyk používají jak v mluvené, tak v psané formě každodenně, minimálně od doby nástupu do školy se intenzivně seznamují s jeho psanou formou a gramatickou strukturou a je pro ně běžné se psanou formou vyjadřovat nebo ta psaná vyjádření přijímat, může být nepředstavitelná situace příslušníka menšiny, jenž svůj rodný jazyk zná jen z ústní komunikace v rodině nebo v lokální menšinové komunitě, s jeho gramatickou strukturou se nikdy neměl možnost seznámit a třeba jej ani nikdy neviděl zapsaný. To byla velmi obecně vzato situace Romů v Československu na konci 60. let. Určitá část tehdejších Romů navíc pocházela z poměrů, kde nebyla negramotnost výjimečná. V některých slovenských regionech totiž před válkou s vědomím místních úřadů prostě Romové do školy nechodili, nebo jen velmi sporadicky. Za války, přestože pro to nebyl žádný zákonný podklad, byli Romové v určitých částech Slovenska ze škol dokonce vykázáni. Používání psané komunikace tak nebylo běžnou částí jejich života. Pokud člověk toto pozadí zná, dovede si lépe představit, jak radikálně novou zkušeností mohlo pro některé Romy psaní být – a navíc psaní literatury. Už vůbec ten samotný nápad psanou formou komunikace použít. A navíc použít k takovému vyjádření romštinu. Tu je potřeba nějakým způsobem zapsat, ale daný člověk neví jak, nebo si je minimálně velmi nejistý, používá zápis intuitivně, protože pravidla zápisu romštiny ještě neexistují nebo je nezná. To je rozhodně hodně nesouměrný začátek.

S ohledem na dnešní dobu se situace pro tzv. slovenské a maďarské Romy, kteří tvoří většinu současné romské populace v Česku, změnila. V závislosti na místě je jejich dialekt romštiny mnohem méně médiem běžné každodenní komunikace v rodině a v komunitě, pokud vůbec. Existuje relativně velké množství tištěných textů psaných severocentrální romštinou, existuje několik publikací, z nichž je možné získat informace o gramatické struktuře romštiny, stejně jako informace o pravopisu. Zatímco v šedesátých letech nebo i dříve byl pokus o psanou formu komunikace s okolím radikálně novou zkušeností, je v současné době psaná komunikace běžná, a co se týče literárního vyjádření, existuje již celá řada romských vzorů.

LH: Je možné obecně charakterizovat literární rysy společné romským autorům na území bývalého Československa?

HS: Každé zobecnění je nutně určitým zkrácením. Pokud odhlédnu od nezapadajících výjimek, řekla bych, že

romské autory v Čechách a na Slovensku spojuje především stejná menšinová historická zkušenost a hodně z nich i z pozice té historické zkušenosti píše. Nepovažuji za úplnou náhodu, že hodně z prozaických prací, které v Čechách a na Slovensku vycházejí, má tendenci otáčet se do minulosti a vyprávět o tom, jak to kde u koho chodilo. Poměrně dost autorů se věnuje Slovensku, odkud pocházejí jejich rodiny, a v závislosti na věku autora se pak časově „kdy“ posunuje třeba až do doby předválečných romských komunit, jindy je to třeba vzpomínka na prarodiče, kteří na Slovensku zůstali a u nichž autoři strávili buď nějakou zásadní část svého dětství nebo alespoň do určitého věku podstatnou část letních prázdnin – tady už se posunujeme do doby komunismu. Posunuje se samozřejmě i „kde“ – do různých míst v Čechách, kde buď autoři žijí, nebo mají příbuzné či známé. V podstatě se ale téměř vždy jedná o retrospektivní vyprávění. Je skutečně minimum lidí, kteří píšou o vlastní současnosti nebo alespoň z perspektivy současného aktéra dějů, o nichž vypráví.

V poezii je to jiné. Ta dost často vychází z aktuálního osobního pocitu. Přestože existují opět výjimky, jako například Vlado Oláh, který s prozaiky sdílí právě tu polohu vyprávění o minulosti, o svých příbuzných a dalších lidech, kteří žili v jeho rodné osadě. Obrat do minulosti a specifický způsob vyprávění o ní je, myslím, dost univerzální polohou, kterou najdeme u většiny romských autorů v ČR.

LH: Proč tomu tak je?

HS: Hodně autorů se skutečně vyjádřilo nebo vyjadřuje v tom smyslu, že se snaží minulost zachytit proto, aby ji zachránili – a to pro obě části svého publika, Romy i Neromy, aby se s nimi o svou minulost podělili. Připadá jim podstatné o minulosti mluvit a vzpomínku na minulost uchovat. Paradoxně je to v naprostém rozporu s určitým druhem obecné představy o Romech jako o „dětích okamžiku“, o lidech, kteří žijí současností, přítomným okamžikem, a minulost ani budoucnost pro ně není tak důležitá.

Stěžejní v tomto ohledu je ale návaznost na tradici vyprávění v rodinách současných spisovatelů, na tradici způsobů, jak a o čem se vyprávělo a vypráví. Kromě toho také můžeme připustit, že alespoň u některých autorů může svou roli sehrát i fakt, že žitá současnost je radikálně odlišná a v řadě věcí složitější nebo problematičtější, také bolestnější, než vzpomínka na minulost a dětství.

Kromě všech těch, kteří svým způsobem utíkají do minulosti, zde ale jsou i takoví, kteří píšou o současnosti, aby si

ve psaní například ulevili od svých aktuálních děsů. Příkladem mohou být práce Eriky Olahové.

LH: Je tedy literární tvorba Romů na území Česka a Slovenska od romské literatury jiných zemí odlišná?

HS: Rozhodně v tom, že Romové, kteří v Čechách a na Slovensku píšou, patří k určité subetnické skupině Romů, která se v různých aspektech svého života, zvyků a kultury v širokém slova smyslu liší od jiných subetnických skupin Romů. Odlišná je také historie Romů na území různých států. A to nejen historie daného státu nebo regionálního celku, ale i historie přístupu státu k Romům na jeho území, což oboje nutně perspektivu daného autora formuje. V závislosti na tom, z jaké skupiny Romů daný autor pochází a z které země, se samozřejmě také liší realie, do kterých je jeho práce zasazena.

Co se týče té zahraniční literatury, zase jsem jí nepřčetla tolik, abych mohla nějak fundovaněji zobecňovat a srovnávat. Nelze si ale nevšimnout, že jsou témata (např. druhá světová válka), motivy (balancování na hraně dvou společností – romské a neromské; komunikace se světem mrtvých), nebo dokonce vyprávěcí postupy (přímočarost vyprávění, zvláštní druh humoru – takový smích skrze slzy) a motivace (např. ukázat Neromům, jak skutečně žijeme), které různí romští autoři z různých zemí sdílejí, aniž by znali literaturu psanou Romy za hranicemi vlastního státu.

LH: Sleduješ v tvorbě Romů v našem regionu od jejího počátku nějaký vývoj?

HS: Obecně je asi celkem patrný ústup od folklorních žánrů – té části tvorby, kterou lze považovat za vyloučeně ohlasovou. Ubývá zápisů nebo autorských úprav pohádek a podobných, na folklór hodně pevně vázaných útvarů, které se např. ještě zkráje devadesátých let objevovaly v romských časopisech. Přesně tento vývoj lze sledovat například v tvorbě Ilony Ferkové nebo koneckonců i Andreje Gini. Je ovšem otázka, z čeho tato změna pramení – zda jde o individuální posun jednotlivců motivovaný kromě ryze osobních důvodů a preferencí například nějakými společensko-historickými změnami, nebo zda jde o změnu v reakci na reflexi vlastní tvorby nebo tvorby dalších autorů. Co se týče možnosti sledovat nějaký individuální posun, ta je zase celkem zásadně omezená tím, jak velkou část svých prací byl ten který romský spisovatel schopen zveřejnit a jak přesně je možné datovat dobu vzniku dané povídky či básně. Tuhle možnost máme třeba právě u zmíněné Ilony Ferkové. Cestou urazila od prvních povídek ve sborníku *Mosarda peske*

o dživipen (Zkazila si život, 1992), přes povídky ze sborníku *Čorde čhave – Ukradené děti* (1995) až k *Vakeriben andal e Anglia – Vyprávění z Anglie* (2008), je opravdu dost velká. V tomto čísle *Plavu* publikovaný *Kaštánek – Kaštánek* je dost zajímavou syntézou těch předchozích literárních zkušeností. Na mnohem menším prostoru lze autorský vývoj sledovat také v dosud publikované tvorbě Eriky Olahové. U jiných autorů je sice jasné, že mají několik různých poloh, ale vzhledem k obtížné datovatelnosti těch jednotlivých prací je jejich autorský vývoj obtížnější sledovat.

Samozřejmě je také nutné zmínit dramatickou proměnu praktických možností publikovat – obtížné podmínky po zrušení *Romano lili* vystřídalo poměrně „divoké“ období 90. let, kdy průběžně vznikalo poměrně hodně romských časopisů, které pracím romských autorů dávaly v porovnání s dneškem velký prostor, zatímco knižních publikací bylo relativně málo a velmi různé kvality. Dnes jsme v situaci, kdy se publikování prací romských autorů věnují jen dva současné časopisy, zato knižní publikace vycházejí ve větším množství a v naprosto nerosrovnatelně vyšší kvalitě.

LH: Jak vnímáš často užívané označení „romská literatura“?

HS: Já sama jej vnímám jako takový pracovní termín, rozumím pod ním literaturu psanou Romy, stejně tak jako pod termínem „romské výtvarné umění“ rozumím výtvarné umění vytvářené Romy. Užívání takového pracovního termínu se v podstatě nelze vyhnout, samozřejmě je ale zároveň součástí určitého ideového nebo politického postoje v tom smyslu, že pomáhá uvádět ve známost nebo zdůrazňovat existenci Romů, kteří jsou výtvarnými umělci nebo autory literárních děl, a tak tedy přispívá k narušení univerzálního stereotypu Roma, který, co se uměleckého vyjádření týče, vyniká pouze v hudbě a zpěvu. Pokud pak začne vynikat v něčem jiném než hudbě a tanci, má většinová společnost tendenci nevidět v něm Roma. Pro některé – zejména výtvarné – umělce, o nichž se teď v souvislosti s již druhým romským pavilonem na Benátském bienále mluví, je jejich umění zároveň skutečnou formou politického aktivismu.

Při používání toho termínu samozřejmě hrozí vytvoření dalšího stereotypu, tentokrát týkajícího se obsahu termínu samotného, a tedy uzavření jeho hranic. To je též nebezpečné například proto, že v určitém smyslu může naopak podpořit jistou petrifikaci pojmu „romské umění“ jako umění např. neškolené, insitní. Rozumím tak i umělcům, kteří označení „romský umělec“

odmítají, rozumějí pod ním dělení na „romské umění“ a „ostatní umění“ a tomu se brání s argumentem, že pro ně samotné existuje pouze dobré a špatné umění.

LH: Kdo romskou literaturu u nás vydává a kdo je jejím čtenářem?

HS: Jsou to spíše nakladatelství, která nejdou primárně za výdělkem, ale chtějí vytvořit dobrou publikaci bez ohledu na to, jak velký to bude bestseller. Přijde jim podstatné vydávat menšinová témata. Naopak je těžké soudit, kdo všechno čte literaturu psanou Romy. Zkušenost z autorových čtení, kde je na publikum „vidět“, poukazuje na to, že se jich zúčastňuje určitý stálý okruh lidí. Knížky si ale kupuje lidí mnohem víc. Například kniha *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* vyšla v Triádě už ve třetím reprintu. To je úžasný úspěch.

LH: Jak Romové na romsky psané texty reagují?

HS: To je těžké zobecnit a zjistit. Samotní Romové se k literárním textům romských autorů málokdy veřejně vyjadřují, respektive je velmi málo prostoru, kde by se tak dít mohlo. Jejich reakce jsou ale přitom tak podstatné – jak pro samotné autory, kteří tak dostávají zpětnou vazbu z vlastních řad, tak i pro neromské publikum. Je totiž velmi zajímavé vidět, které aspekty těch rozebíraných děl právě romské publikum zaujaly. To se týče textů jako takových, je jedno, zda čtených v romštině nebo v majoritním jazyku.

Co se pak týče romštiny samotné, situace opět není nekomplikovaná. Záleží na jednotlivých lidech. Za prvé může přijímání romských textů narážet na nedostatek zkušenosti s psanou romštinou, která způsobuje, že je pro daného člověka rychlejší číst daný text v češtině než v romštině. Za druhé má romština celou řadu dialektů a lokálních variet. Proto se může stát, že pro daného člověka není tak jednoduché se s romsky psaným textem identifikovat. Na úplně základní úrovni jsme se s tímto problémem setkaly u antologie *Čalo vodi – Sytá duše*. Její název jsme dopředu s jednotlivými autory nekonzultovaly, a když knížka vyšla, byli tací, kteří se proti názvu ohradili, protože u nich je slovo *vodi* chápáno jako skutečné femininum, řekli by tedy *čali vodi*. Nebyla to žádná zásadní výtka nebo rozepře, ale v detailu ukazuje, že použití romštiny ještě neznamená jednotu sdílení.

Mohlo by se tedy možná zdát, že psaní a publikování v romštině je spíš na obtíž, ale rozhodně tomu tak není. Dokud existují spisovatelé, pro které je romština prvním jazykem, je pro kvalitu vznikající práce velmi podstatné, že ji píšou romsky, a nikoli česky, přestože češtinu velmi

dobře ovládají. Klíčová je pak kvalita překladu. Komplikovanější otázkou je, zda texty v romštině opravdu publikovat. Z praktických důvodů by bylo skutečně možná jednodušší vydávat pouze české překlady, ale působí zde tradice dvojjazyčných publikací, i ohled na přání daných spisovatelů, kteří si práci v romštině velmi cení.

LH: Dokázala bys popsat některé aktivity, které mají v současnosti na rozvoj literatury Romů zásadní vliv?

HS: Vynikající je současná aktivita sdružení ROMEA, které konečně vyhradilo prostor romským literárním autorům na svých internetových stránkách www.romea.cz. Internet je médiem hojně sdíleným právě i mezi Romy, takže romští literáti mají konečně větší příležitost budovat si svou širší romskou čtenářskou obec, a to je strašně podstatné. Otázka samozřejmě je, zda a jak dlouho se tato platforma udrží – podobné projekty, které nejsou stázejním cílem práce těchto sdružení, jsou dost často závislé nejen na grantech, ale též na konkrétních osobách. Konkrétně ROMEA v minulosti pořádala i literární soutěž, ta ale takřikajíc zašla na úbytě po dvou ročnicích. Bylo by skvělé, kdyby se současný *Šukar laviben le Romendar – Romové píší...* udržel a dále rozrůstal, podněcoval účastníky k dalším aktivitám.

LH: Mohla bys z pozice překladatelky romských textů shrnout některá úskalí překladu z romštiny?

HS: Mně jako největší úskalí překladu z romštiny přijde hledání dostatečně vyváženého tónu nebo stylu, kterým by překladatel věrně zprostředkoval charakter jazyka daného textu. Přijde mi, že u překladů z romštiny je relativně častým problémem jejich přílišná literárnost oproti mnohem přímějšímu, prostšímu vyznění předlohy. Nepříměřená literárnost je jedna věc, druhou stranou mince je přílišná expresivita, ke které někdy české překlady v touze přiblížit se určité lidovosti v některých místech sklouzávají. S tím částečně souvisí otázka, do jaké míry se lidé, kteří z romštiny do češtiny překládají, skutečně mezi Romy komunikujícími v romštině pohybují, aby dokázali dobře odhadnout přiměřenost svého překladu.

Oříškem jsou také převody různých v romštině specifických přirovnání, pozdravů nebo idiomatických výrazů. Uvedu úplně banální příklad – přirovnání *šukar sar papin*, hezká jako husa. Je lepší jej nahradit českým ustáleným „hezká jako obrázek“, čímž sice nijak nenarušíme plynulost textu, ale úplně z toho vymažeme důležitý aspekt stigmatizace tmavé barvy pleti, který k jistému stylu romského uvažování patří. Samostatnou a v podstatě neřešitelnou kapitolou jsou pak české citáty v romském textu.

Často je používá třeba Ilona Ferková. V jejích starších romsky psaných textech promlouvají česky zejména zástupci státu, a to často v momentech střetu, s použitím profesních frází (*vyhýbala se soudnímu výkonu; soudní příkaz; Na to tady nejsme zařízený! Abyste se lépe přizpůsobili.*). Jazykovými prostředky se tak Ferkové daří podtrhnout konflikt, cizost a nepřístupnost institucí, se kterými její romské postavy bojují. V současně psaném *Kaštánkovi* se zas v romském originálu přirozeně projevuje bilingvnost prostředí, ze kterého autorka vychází – číslice v baru, který v příběhu figuruje, mluví česky a je také svými romskými zákazníky česky oslovována. Český překlad tento rozměr původního originálu prostě pomíjí.

LH: Provedme si teď určité srovnání. Je něco, co nám může romská literatura například oproti české dát navíc?

HS: Pokud se podíváme úhlem majoritní společnosti, připadá mi na dílech romských autorů velmi cenné, že nabízejí svůj vlastní pohled na svět, ve kterém žijí, nebo lépe řečeno na ty jeho výseky, o nichž se rozhodli psát a o nichž píšou způsobem, který si sami vybrali. Většinový čtenář má totiž jinak velmi zřídka možnost takovýmhle způsobem na romskou společnost nahlédnout nebo lépe řečeno s ní v takto nastaveném prostředí, jehož hlavní koordináty určují samotní Romové, komunikovat. Běžně dominuje mediální obraz a diskurs formovaný zhusta majoritním pohledem, vybírající dle svého gusta z celé reality jen určité výseky. Samotní Romové v něm vystupují bohužel pořád stejně často v roli lidí reagujících v rámci, který nastavil předem někdo jiný, na situace, které jim zástupci médií předestírají. Pohledů na to, co nového přináší a nabízí romská literatura obecně, by mohlo být samozřejmě mnohem víc. Taky bychom se mohli bavit o tom, co takhle rodící se literatura přináší samotným Romům, to je totiž taky velmi podstatné.

LH: Co si myslíš o výrocích některých literárních kritiků a novinářů, že je většina děl romských autorů podprůměrná?

HS: Je důležité vědět, co tím přesně myslí. Podle mě to je aspoň zčásti problém očekávání. V určité části neromské společnosti skutečně existuje po romské literatuře poptávka. Jenomže když se řekne romská literatura, lidé, kteří nikdy od Romů nic nečetli, nijak blíže je neznají a nemají moc představu o podmínkách a realitě, z nichž tvorba romských autorů vychází, si představí různé věci. Ty jejich představy se potom asi celkem nutně neslučují s tím, co si nakonec přečtou. Očekávání neromských intelektuálů

a jejich nároky na „dobrou“ literaturu jdou skutečně dost mimo to, co současná tvorba Romů nabízí.

Podle mě má romská literatura svoje klady, které však nezapadají do existujících očekávání a představ, a tak se může lehko stát, že jsou ignorovány, respektive, že prvotní zklamání jaksi zablokuje prostor pro nějaké další úvahy. Produktem podobné situace – tedy určitého převisu poptávky po literatuře psané příslušníky etnických menšin žijících v Česku – byl velký humbuk okolo knížky *Bílej kůň, žlutěj drak*. Vystoupení „mladé vietnamské autorky“, z níž se později vyklubal etnický Čech, bylo totiž na české literární scéně přesně to, co určitou část publika nadchlo.

Lidé, kteří romskou literaturu podobně hodnotí, si často neuvědomují, že je ještě opravdu mladá a vychází z určitého prostředí. Vlastně možná ani nemůže být jiná. Projevuje se u nich trochu neochoty hledat v romských dílech nějakou jinou hodnotu, nedostatek citlivosti k její jinakosti nebo nedostatek nadhledu nad střetem vlastních očekávání s realitou.

LH: Mohla bys z vlastní zkušenosti uvést konkrétní příklad takového očekávání?

HS: Jednou jsme o romské literatuře přednášeli na Masarykově univerzitě v Brně. Studenti si měli za úkol přečíst vybrané povídky romských autorů z Česka a za týden jsme je na další hodině společně rozebírali. A jednoho ze studentů to strašně zklamalo. Reagoval na jednu vybranou povídku Ilony Ferkové: „Nezlobte se, ale mně to přijde, že je to jako když se dvě ženské baví u kafe!“ Mně to přišlo úplně geniální. On to totiž vlastně přesně vystihl, včetně toho svého očekávání, které obsahovalo romskou literaturu s velkým L. Namísto toho si tady čte o tom, jak si dvě paní povídají u kafe o rodinné tragédii. Přitom ale právě to, že Ilona Ferková dokáže výborně vystihnout a předat tón toho vyprávění, atmosféru intimního sdílení příběhů mezi blízkými lidmi, je jedna z věcí, kterou na jejím psaní velmi obdivuji.

U vydávání překladu Matéa Maximoffa jsme se zase setkali s problémem skryté jinakosti. Chci tím říct, že romská literatura může být jistým způsobem jiná, ale ne natolik cizí nebo exotická, aby běžného čtenáře rovnou napadlo, že se v dané rozečtené knize setkává s postupy, motivy a obrazy – produkty jiné tradice. V Maximoffově *Sudbě Ursitorů* se například objevuje motiv aristokrata, který se postará o chudou romskou ženu v zoufalé životní situaci, zachrání jí a jejímu synovi život, vezme je pod svou ochranu, zachráněnému chlapci zaručí vzdělání atd. Přesně tohle zní jako velmi ošepaný motiv. Člověk rozumí, proč se někomu použití takového motivu přičí

a vede ho k odsouzení celé knížky jako podprůměrné červené knihovny. Jenomže ta postava neromského aristokratického mecenáše – respektive Neroma, který nějakému Romovi pomůže otevřít cestu do neromského světa – je z pohledu jistého výseku romské reality velmi symbolická. Také v životě a spisovatelské kariéře velké části autorů tvořících v České republice hrála důležitou roli Neromka – Milena Hübschmannová, v případě pana Gini zase ještě před ní jistý rokycanský doktor. I v současnosti to do určité míry funguje – jsou to jistí Neromové, kdo se snaží prosazovat romské autory do edičních plánů některých nakladatelství nebo na stránky prestižních časopisů.

Lze to popsat i na příkladě pozitivního přijetí. Tady mám na mysli knihu Ceiji Stojky *Žijeme ve skrytu*. Myslím, že její celosvětově velmi pozitivní přijetí umožnil také fakt, že se jedná o typ knížky, který je majoritní společností od členů perzekvovaných menšin očekáván, a existuje tradice jeho čtení – tedy vyprávění oběti nacistického bezpráví o cestě hrůzami koncentračních táborů. Nijak tím nechci shazovat nesporný literární talent Ceiji Stojky

a celkovou sílu její osobnosti, která knihou prostupuje a je vlastně tím, co vytváří základní neobyčejné napětí celé knihy, dodává jí na aktuálnosti a síle. Nevypráví totiž „pouhý“ příběh o přežití koncentráků, ale příběh člověka, který se upřímně, před zraky čtenářů, snaží vyrovnat s děsivým traumatem holocaustu a tragických ztrát a utrpení nejbližších příbuzných. Ta kniha je skvělá. Ale v kontextu toho, co již bylo řečeno, bych znovu zdůraznila, že Ceija Stojka zde napsala jednu z knih, které už jsou součástí tradice poválečného kánonu majoritní evropské literatury.

LH: Může být také taková kritika k něčemu dobrá?

HS: Určitě. K pěstování čehokoli, co má být kvalitní, je nutná kritika a selekce. Obdiv k čemukoli, co někdo z Romů vytvořil nebo napsal, motivovaný jen tím, že se jedná o Roma, nikomu nepomůže. Není důstojná ani pro samotné autory. Nemají takový tupý obdiv zapotřebí. Ale myslím, že by bylo potřeba kritiky poučenější, citlivější, zasvěcenější – pokud tedy mluvíme o kritice ze strany Neromů.

HELENA SADÍLKOVÁ

Helena Sadílková (*1977, Praha) působí na Semináři romistiky FF UK v Praze a v redakci romistického časopisu *Romano džaniben*. Mezi témata, kterým se v poslední době věnovala, patří romská literatura, sociolinguvistická situace romštiny a poválečná historie Romů na území bývalého Československa. Romskou literaturou a možnostmi přístupu k výpovědím romských pamětníků (druhá světová válka, poválečný vývoj) se zabývají také její kvalifikační práce (Filozofická fakulta UK, Praha; Středoevropská univerzita, Budapešť). Byla spolueditorkou antologie romských próz *Čalo vodi – Sytá duše* (2007) a stejnojmenné výstavy v Muzeu romské kultury v Brně (2006), podílela se na přípravě vydání dvou českých překladů knih zahraničních romských autorů (M. Maximoff, 2007; C. Stojka, 2008) a také na přípravě metodické příručky k výuce o ge-

nocidě Romů za druhé světové války (*/Ne/bolí – metodická příručka pro učitele*, 2009).

LUKÁŠ HOUDEK

Lukáš Houdek (*1984, Stříbro) vystudoval romistiku na FF UK v Praze. Během svého studia se účastnil několika sociolinguvistických a etnografických výzkumů v romských a dómských komunitách v ČR i zahraničí. Od roku 2009 pracuje pro sdružení Romea jako šéfredaktor časopisu pro mládež *Romano vodori* a v roce 2010 koordinoval projekt *Šukar laviben le Romendar – Romové píší*, v rámci kterého byly na stránkách *Romea.cz* publikovány desítky děl romských autorů. Vedle toho se věnuje dokumentární fotografii. Je například autorem putovní výstavy portrétů romských spisovatelů *Lačo lav sar maro – Dobré slovo je jako chleba*.

“ Jsme hloupí, nebo nemocní? ”

Andrej Giňa

Přeložily Jana Kramářová a Karolína Ryvolová

Jaký je rozdíl mezi Kašukem a Maruškou? Kašuko se nechá převézt jedním blikavým hracím automatem, kdežto Marušku nenachytají ani dva vykutálení chlapi.

Jsme hloupí, nebo nemocní?

Budu vám teď vyprávět příběh, který se odehrál v jednom městě před víc jak dvěma lety. Stejně jako v jiných městech, i tady najdete holobyty. Bydlí v nich několik romských rodin a mezi nimi jeden starší Rom, kterému říkají Kašuko – Hluhej. Na jedno ucho totiž nedoslýchá. Nijak se nezlobí, že mu takhle říkají. Dokonce už své přezdívice přivykl natolik, že když ho někdo osloví jeho skutečným jménem, tváří se, jako by to ani neplatilo na něj.

Je pátek ráno. Kašuko sedí doma a nemůže se dočkat, až přijde poštačka a donese mu důchod. Včera se na něj usmálo štěstí. Odvezli se synem do šrotu tři velké káry železa a pár starých baterií z auta a dostali za to víc jak dvánáct tisíc. Výdělek si rozdělili napůl. Kašuko sedí u stolu a přemýšlí, jak s penězi naložit. „Koupím si nový gummy na auto a něco do baráku,“ uvažuje nahlas.

Kolem jedenácté přišla poštačka s důchodem. V tu samou chvíli dorazil syn, se kterým byl včera na železe. Kašuko hned poslal pro pálenku. Měl ve zvyku pít finskou vodku. Aby nepili sami, skočili pro sousedku. Muž jí utekl do Anglie a nechal ji doma se šesti dětmi. Ještě se nestalo, že by někdy odmítla pozvání na skleničku. Přestože oni byli chlapi a ona mladá ženská, ani jeden z hostitelů s ní v pití nebyl s to udržet krok. Pálenka do ní padala jako

do studny, a přitom vypadala pořád střízlivě. Ani nevěděli jak, a láhev byla pryč. Kašuko hned poslal pro druhou. K další láhvi si koupili anglickou slaninu. Teprve teď se rozjela ta pravá zábava. Kazeťák vyhrával na celý dům, bylo ho slyšet až na ulici. Kašuko a sousedka zpívali – tedy spíš vřískali – na celé kolo. Bylo je slyšet na hony.

Odpoledne – jen co otevřeli – se Kašuko vydal do romské banky, jak se tady říká herně. Nikam jinam Romové své peníze nenosí. V herně už bylo plno, u automatů stála fronta. Romové ve dvojicích nebo trojicích čekali, až na ně přijde řada. Všichni dnes dostali podporu a tak, jak se mezi Romy říká, dnes bude hospoda hořet.

Kašuko si dal pivo. Hned se k němu přitočili další Romové.

Jako první přišel Kandro, kterému nikdy nic neuteklo. Musel vědět o všem. Hned spustil: „Kašuko, puč mi, nebuď hamižnej! Včera sis na železe vydělal pěkněj balík a dneska ti eště dali důchod!“

„No, to víš, že jo, nejsem blázen! To bych ty peníze taky moh rovnou vyhodit z okna! Kde máš podporu, kams ji dal? Užs ji naházal do bedny, co?!“ ptá se Kašuko. „Skoč si tady za vedoucím, ať ti ji vrátí. A teď se pojď podívat, jak se hraje a jak se vyhrává!“ povídá Kašuko a jde si rozměnit tisícovku.

Jeden automat se zrovna uvolnil. Odešel od něj asi pět-ačtyřicetiletý drobný chlapík zvaný Baro Jandro, neboli Velký vejce. Všechno už prohrál. Celou podporu, víc jak pět tisíc. Od automatu odkráčel, jakoby se nic nestalo. Svě ženě řekl jen: „A je to tam!“ Neměl žádné výčitky, že svým dětem utrhl od huby takové jmění. Bylo mu jedno, jak budou žít a co budou jíst.

Kašuko přistoupil k automatu a začal hrát. Nejdřív se mu dařilo. Automat chrlil peníze, ale on si nevzal ani korunu. Riskoval. Kdo hraje, tak ví, o čem mluvím. Jenže netrvalo dlouho a karta se obrátila. Automat začal peníze polykat. Kašuko se ani nenadál a tisícovka byla pryč. Chtě nízky šel rozměnit další.

Jenže štěstí ho opustilo nadobro. Brzy dovnitř nastrkal pět tisíc a nevyhrál ani korunu. „Co jste s tou bednou udělal!“ křičel na vedoucího. „Je naštelovaná, aby z ní nevypadla ani koruna, co?!“

Rozměnil šestou tisícovku a šel zkusit štěstí k jinému automatu. Něco málo vyhrál a hned se mu zvedla nálada. Peníze se mu sypaly, Kašuko se smál a sám pro sebe si mumlal: „Počkej, však já ti ukážu! Hezky mi nasolíš všechno, co uvnitř máš. Já ti dám, takhle mě obírat o penízky!“

Dobrá nálada ho ale zase rychle přešla, protože znovu začal prohrávat. Rozměnil další dva tisíce. Začínal zuřit. Hrál vztekle, mlátil do bedny, nadával. Chodil od jednoho automatu k druhému, vypadalo to skoro, jako by mu přeskočilo. Hrál už od dvou hodin, teď bylo devět.

Zkusil ještě jeden automat. Naházet dovnitř tisícovku a nevyhrál ani korunu. To už nevydržel. Popadl židli, vrhl se na automaty a jeden po druhém je začal rozbíjet. Jenomže automaty jsou bytelné, ty jen tak nerozbijete. Mlátil do nich vši silou a pořád ne a ne je rozbít.

Všichni přítomní zůstali jako opaření. Vypadalo to, že se zbláznil.

Jako první se vzpamatoval Cigaris, hubený vysoký chlap, kterému z legrace říkali Charno – Krátkej. „Počkej, Kašuko, ještě ty bedny nerozbijej, nejdřív z nich vyber moje peníze!“ volal na něj. „Až budou venku,“ řekl s nako kamennou tváří, „pak si je můžeš rozsekát.“

Hned po něm se ozval Ciral – Tvaroh, který si svou přezdívku vysloužil, protože byl černý jako saze. „Počkej, Kašuko, budou tě bolet ruce, skočím ti pro sekeru, co říkáš?“

Romové se smáli, ale nechali ho být, dokud všechno nerozmlátil.

Potom všechny automaty převrátil na zem. Ležely tam vedle sebe jako padlí vojáci. Všude se válelo rozbité sklo. Vedoucí se jenom držel za hlavu.

V mžiku přijeli policajti, všechno si natočili, nafotili a Kašuka odvedli s sebou. Sepsali s ním protokol a pustili ho domů. Za tři měsíce byl soud. Dostal dva roky nepodmíněně a musel uhradit veškerou škodu – dvě stě padesát tisíc.

Každý si říkal: Teď si dá pohov a na automaty se už ani nepodívá.

Ale kdepak, ani vězení ho nevyklátilo. Teď hrají oba, starý i mladý. Zase chodí společně na železo a občas se jim podaří přijít si na slušné peníze.

Jednou ráno jsem šel na nádraží, bylo teprve něco kolem osmé a viděl jsem, že už oba hrají. Když jsem se pak v sedm večer vracel, Kašuko stál pořád ještě u automatu a házel do něj peníze.

Když ho tak vidím, jak každý den chodí na železo – a těžko říct, odkud ho snáší, protože tady Romové už všechno vysbírali – a večer pak všechno, co za něj dostane, nahází do automatů, říkám si – jsme nemocní, nebo tak hloupí?

Maruška

Bylo léto. Slunce pálilo, jako by chtělo všechno sežehnout. U pecí největší továrny v Rokycanech, v Kovohutích, pracoval Ďula, přezdívaný Teluno. Z pecí šlehaly plameny a všichni, kdo u nich dělali, už se nemohli dočkat druhé hodiny, kdy z toho pekla půjdou domů. Z dělníků lilo, jako bys na ně vychrstnul kýbl vody.

„Tak kde je ta ženská? Taky by mi mohla donést pivo!“ říkal si Teluno. „Když ji potřebuješ, tak tu nikdy není!“

Asi za půl hodiny se ukázala gádžovka s pivem, ale ne ta stará, která jim obvykle nosila svačinu a pivo. Z ničeho nic přišla hezká mladá blondýna. Teluno a ostatní jen valili oči. Málem by byl zapomněl, že je mu horko. Nechal si donést pivo a z blondýny přítom nespustil oči.

Uběhly dva týdny a Teluno už se s Maruškou, jak se jmenovala, dobře znal a choval se k ní jako ke kamarádce, ba ještě důvěrněji. Jednou v pátek byla Maruška náramně veselá a celý den se za Telunem točila, smála se a žertovala s ním. Teluno už se s ní viděl v posteli.

„V neděli budu sama doma. Děti jedou k babičce. Budu tě čekat,“ řekla a vysvětlila mu, kam má přijet. Bydlela v Litohlavech. Manžela neměla, jen dvě starší děti. Zemřel před dvěma lety.

Když Teluno uslyšel, že za ní má přijet, radostí se zajíkl. Pak si vzpomněl na svého nejlepšího kamaráda Šándora, zvaného Urfis. Hned se jí ptal, jestli by neměla nějakou kamarádku i pro něj. Maruška slíbila, že i pro Urfise někoho najde.

Jen co Teluno dorazil domů, hned se vydal za Urfisem a povyprávěl mu, co s Maruškou dojednal. Celou noc nespali. Nemohli se dočkat, až bude neděle ráno. Urfise nebylo od země vidět, měřil jen sto padesát centimetrů, ale jak slyšel o ženských, šel by za nimi třeba do pekla.

V neděli ráno oba namluvili manželkám, že musí jet do Plzně za gádžem, který jim chce prodat nové kolo. Oblékli si, co měli nejlepšího, vzali si s sebou peníze, nasedli společně na jedno kolo a za míň než půl hodiny byli v Lithlavech.

Maruška už je čekala. „Jsem opravdu ráda, že jste přijeli.“ A na stole jim hned přistálo pivo a rum. Teluno s Urfisem jenom zírali.

„Ale Maruško,“ ozval se Teluno, „my jsme k tobě nepřišli na oběd!“ a rozhlížel se po bytě. Měla tam čisto jako v pohádce.

„Když jsem si vás pozvala, tak vám musím dát i najíst. Jak byste k tomu přišli, sedět tady naprázdno?! Kamarádka přijde za chvíli, ještě má doma práci. Hned pro ni skočím,“ řekla a zadívala se na Urfise. Nějak se jí ten drobný mužiček nezdál.

„Maruško, dneska ti to tak sluší, že druhou takovou aby pohledal. Není na světě hezčí ženy, než jsi ty. Chybí mi slova, kterými bych vyjádřil, co k tobě cítím.“

Urfis jen valil oči a poslouchal, jakým vybraným jazykem to Teluno mluví, jako nějaký básník či co. Ještě nikdy taková slova neslyšel. Přeskočilo mu? Zbláznil se? Musel ale uznat, že Maruška je ženská jako lusk. Hezká jako obrázek. Od hlavy až k patě bys nenašel nic, co by nebylo, jak má být. Klidně by mohla soutěžit s kteroukoli herečkou. Nepřestával se divit, že taková fešanda mluví s Telunem jako s kamarádem.

„Jídlo hned bude,“ povídá Maruška.

„Nepřišli jsme se najíst. Potěšilo by nás, kdyby sis k nám sedla a trochu si námi povykládala.“

„Vy se ale musíte najíst, abyste byli silní!“ zasmála se Maruška.

„No a – nejsme snad chlapi?“ zažertoval také Teluno.

„Jápkak by ne! Jste pořádní chlapi, však proto jsem si vás taky zavolala,“ hodila okem po Telunovi a Urfis mu jenom záviděl.

Za necelou půlhodinu bylo jídlo připraveno. Kuře, brambory, okurky a dobrá silná polévka. Najedli se do sytosti a už jen čekali, kdy se k nim Maruška posadí.

„Odpusťte, zajdu teď pro svou kamarádku pro Urfise,“ řekla Maruška. „Hned jsem zpátky.“

„Ale přiveďte mi takovou krasavici, jako jste vy sama!“ řekl žertem Urfis.

Za deset minut se Maruška vrátila a přivedla s sebou asi čtyřicetiletou gádžovku. Urfisovi se zrovna nezamlouvala, ale když není lepší, tak co s tím nadělaš. Bude si muset vystačit s touhle.

„Tak šup, šup,“ spustila na ně Maruška, „kabáty dolů a jdeme na to! Hodte sebou!“

Zůstali na ni civět a nezmohli se na slovo.

„Venku je pěkně, nebudete tu přece sedět jako slepice na hřadě! No tak pojdte!“ a vyhnala je oba ven. Otevřela kůlnu a vynesla lopatu a krumpáč. Urfisovi dala lopatu, Telunovi krumpáč. „Ty jsi silnější,“ řekla mu. „Budeš kopat a on za tebou bude vyhazovat hlínu.“

Maruščina kamarádka povídá: „Víte, že Maruška nemá manžela, umřel jí. Potřebuje udělat výkop na natažení vodovodních trubek. Kopat budete odsud až k cestě. Víte přece, jak se kope příkop na vodu, ne? Alespoň metr dvacet hluboko, aby v zimě trubky nezamrzly.“

Teluno a Urfis zůstali jako opaření. Volky nevolky popadli nástroje a dali se do kopání. Ženské šly dovnitř a chlapi slyšeli, jak se tam smějí: „Krumpáč a lopata se jim do ruky hodí líp než ženská!“

„Kmotříčku,“ obrátil se Teluno na Urfise. „Slibme si, že tím, co se nám dneska stalo, se do smrti smrtoucí nebudeme nikomu chlubit!“

Originál: Giňa, Andrej. „Sam díline či nasvale“.

Romano džaniben, jevend 2006. 130–133.

„E Maruška“. Dosud nepublikováno.

Medailony naleznete na straně 26.

“ Píseň na rozloučenou

Jana Hejkrliková

Známa romská autorka Jana Hejkrliková zvolila pro otištěnou povídku jedno z vůbec nejtěžších témat: smrt milované osoby. V emotivní a sevřené povídce-reportáži zachycuje pocity a dojmy z posledních okamžiků manželova života.

Listy z mého vnitřního kalendáře jsou za uplynulý rok většinou poztrácené. Tu a tam vystupují z šedočerného oparu a ožívují zamlžené vzpomínky. Jen ten den na konci srpna je stále jasný a živý. Celou mou bytost ovládala láska, strach a bolest. Ani nevím, jestli jsem spala, nebo jsem jen na chvíli omdlela. Po rozbřesku jsem už stála u manželova lůžka v nemocnici, kam ho včera převezli a odkud jsem se vrátila ve dvě ráno. Ještě včera jsem doktorce nechtěla věřit, že je konec. Dnes tady však tu třetí bytost, která si pro mého muže přišla, cítím. Je tu s námi!

Celých pět let jsem večer co večer prosila, aby se uzdravil a zároveň děkovala za každý další den, který jsme společně prožili. Dnes musím vykonat největší a nejtěžší modlitbu svého dosavadního života. Dokážu to?

V hlavě zmatek, rozum se někam ztratil, kámen na hrudi a z očí proudí nekonečná řeka. Marně si poroučím: „Sakra, pět let se ti daří reálně přemýšlet a teď, když máš udělat pro svoji lásku to nejlepší, máš v hlavě guláš?“ Sedím u postele a držím manžela za ruku. Snažím se srovnat si myšlenky a zastavit slzy. Nedaří se mi to. Už nefunguje ani mé pořekadlo, že na slzy je vždycky dost času.

Mám na sebe vztek. Můj drahý mi dává najevo, že nechce, abych plakala. „No, to mu to moc neulehčí!“ nadržávám si v duchu a vybavuje se mi jedna pasáž z Tibet-

ské knihy o životě a smrti: „Lidé na Západě ignorují smrt, přestože je to nejpřirozenější zákon života. Když se s ní pak setkají, jsou nepřipraveni a zaskočeni.“

Ptám se sama sebe: „Může být někdy člověk připraven na smrt svého milovaného blízkého?“ V tuto chvíli si myslím, že nikoli.

„Ja... Ja... Janina...“, vypraví ze sebe těžce manžel.

„Chceš, abych dojela pro Janinu?“

Kývne na souhlas. Přivádím dceru a odcházím na balkon, kde si zapaluju cigaretu. Zírám před sebe a vůbec nevím, co si počít. Přišel i syn. Po odchodu dětí opět usedám k manželovi a beru ho za ruku. Už se mi podařilo zastavit slzy. Těžce oddechuje a usíná. Vybavují se mi ty nejkrásnější chvíle, které jsme spolu prožili doma i na pódiu, s kamarády na různých akcích, ale hlavně chvíle, kdy jsme spolu byli nejšťastnější. Zase mi tečou slzy.

Ze snění mě vytrhla doktorka, která vešla do pokoje. „Měla byste něco sníst a trochu si odpočinout,“ říká mi a nabízí i nějaká antidepresiva.

S díky odmítám.

Ona pokračuje: „Běžte se aspoň na chvíli projít. Budeme manželovi dávat kapačku, má dost velké bolesti. Bude po ní spát. Přijďte za hodinku.“

Pohládím manžela a políbím ho na čelo. „Za chvíli jsem zpátky,“ říkám mu polohlasně a odcháším.

Nohy mě nesou na Svatou Horu ke kapličky, kam jsme spolu rádi chodili. V obchůdku kupuju svíčku, zapaluju ji a pokládám k Panně Marii. Pokleknu a prosím ji, aby mi tam mého muže opatrovala jako svého syna.

Vykonala jsem svůj meditační rituál a pak jsem vynadala z kapsy zvoneček z Izraele od Zdi nářků. Včera mi ho půjčila má přítelkyně Marie se slovy: „Až si budeš myslet, že tvůj muž má odejít k Bohu, tak zazvoň.“ Držím zvonek v ruce a mám pocit, že jsem zkameněla. Hádají se ve mně dva hlasy. Jeden mi říká: „Zůstaneš sama, už ho nevidíš. Takového člověka už nepotkáš. Neuslyšíš jeho hlas, už se nebudeš vedle něho probouzet. Jak to tady zvládneš sama?“

A druhý mi říká: „Jestli ho opravdu miluješ, tak ho pust! Má bolesti a trápí se! Pust ho k Bohu, ať má klid. Vytrpěl si už dost.“

Nevím, jak dlouho se ve mně přela sobecká láska s tou opravdovou. Snad jsem měla i obavy z jakési odpovědnosti. Něco mi však našeptávalo, snad nějaká vyšší vůle: „Je na tobě ho ve jménu lásky propustit, a uvolnit tak cestu.“

Vytanula mi na mysli má vlastní klinická smrt před mnoha lety. „Zazvoň, tak zazvoň! Vždyť víš, že je tam krásně. Mír a klid.“ V tom slyším cinkot zvonku a nade mnou, z koruny stromu, který roste vedle kapličky, vzlétá pták. Najednou mě zachvátil panický strach, že až se vrátím, nezastihnu už svého muže mezi živými. Spěchala jsem zpět do nemocnice. Celou cestu jsem prosila, ať ho ještě zastihnu. Vešla jsem do pokoje. „Děkuji ti, Bože můj! Děkuji!“

Manžel ke mně natahoval ruku. Lehla jsem si k němu, položila jsem si jeho hlavu na hrud. Hledala jsem slova. V tom mě to napadlo: rozloučit se písní. Tak jsme se přece kdysi poznali.

Hladila jsem ho po vlasech a potichu mu začala zpívat Čekej tiše. Přivinul se ke mně, spokojeně zavřel oči a těžce oddychoval. Nevím, jak dlouho jsme tam takto spolu byli. Asi jsem usnula i já. Probrala jsem se, když jsem na prsou ucítila jeho ztěžklou hlavu. Na okamžik se dostavil zvláštní pocit úlevy a smíření...

Pak tma, tma, nic... Procitla jsem asi tři hodiny poté někde venku na lesní cestě.

Originál: Hejkrliková, Jana. Gilí pro baro drom. 2011.
Dosud nepublikováno.

JANA HEJKRLÍKOVÁ

Jana Hejkrliková (*1959, Toužim) je romská prozaička žijící v Příbrami. Je absolventkou Evangelické akademie v Praze, poté několik let studovala romistiku na FF UK v Praze. V současnosti se angažuje jako romská aktivistka a koordinátorka projektů v organizaci Slovo 21, v letech 1999–2001 byla členkou Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Ve svých krátkých povídkách se vrací do dětství stráveného u babičky, moudré ženy pevně se držící romských tradic. V autobiografické tvorbě se do velké míry odráží tragický

dopad asimilační politiky komunistického režimu na život a identitu Romů. Další rovinu představují autorčiny intimní prózy z poslední doby, ve kterých se vyrovnává se smrtí milovaného manžela. Publikovala zejména v romských periodikách, jako jsou *Romano vodň* – *Romská duše* či *Romano džaniben*, ale také v *Literárních novinách*, *Pražském deníku* a v týdeníku *Respekt*. Její próza byla rovněž zahrnuta do antologie *Čalo vodň* – *Sytá duše*. V roce 2006 získala literární Cenu Mileny Hübschmannové za svou povídku *Bachtalo džives* – *Šťastný den*.

“ Polepený lepič

Vii Putnamová

Přeložila Karolína Ryvolová

Úryvek ze IV. kapitoly dobře charakterizuje ústřední postavu malé Či, raubíře i mazánka, která se ve všeobjímající náruči své romské rodiny pomalu učí o tradičních romských zákonech i komplexnosti vzájemného vztahu gádžů a Romů. Humorně laděná autobiografie dává nahlédnout do velice uzavřeného světa romských komunit v Americe, o jejichž existenci nemají řadoví Američané díky multikulturní povaze své země často vůbec tušení.

Svoje osmé narozeniny, *boleskoe divus*, jsem oslavila asi čtrnáct dní poté, co jsme se přestěhovali na ranč. V ten den jsme také konečně dostali Noaha – jeho skutečné jméno bylo Nou, jen už dávno přestal lidi, kterým se nedařilo to říct se správnou čínskou výslovností, opravovat. V ten samý den jsme se pokusili půjčit si peníze od strýčka Fredericka Stanleeho, který se dal na gádžovskou cestu, vzal si gádžovku a pracoval v bance. Vzhledem k tomu, že žádný ze starších Romů manželství s gádži neuznával, nikdy jsme o *cali* strýčka Fredericka nemluvili. Popravdě i o něm samém jsme mluvili jen tehdy, když jsme mysleli na jeho peníze. Bylo nám strýčka Fredericka ohromně líto, protože musel pořád chodit obutý, dokonce i v bance.

Toho rána jsem sešla ze schodů s našpulenou pusou a s pocitem významné nespokojenosti se svými příbuznými. Byl to pocit vzájemný, protože ani oni se mnou nebyli vůbec spokojeni. Už nějakou dobu jsem vyjednávala o zlatých mincích s dírkou uprostřed, které jsem chtěla na-

vléct na šarlatovou stuhu a nosit zapletené v copech, jako to dělají dospělé *rani*. Trvala jsem na dvacetidolarových zlatých mincích. Moc daleko jsem se ale nedostala.

Na mém místě u stolu ležela červená šňůrka se dvěma dvacetidolarovými mincemi od dědečků a sedmi desetidolarovými od strýčků a tetiček.

„Chtěla jsem je na červený hedvábný stužce!“ řekla jsem nadurděně. „Ale stejně dík.“

„Červená hedvábná stužka je posvátná; až se budeš vdávat,“ řekla *baba* Mikeová, která ještě pořád vyhrožovala, že půjde žít se strýčkem Dahlem do San Francisca, ale ještě pořád nikam neodešla. „Neni pro malý holky.“

„Tak teda na červený hedvábný tkaničce do bot,“ stála jsem umíněně na svém.

Baba Mikeová se zakabonila. „Nic, žádná červená tkanička do bot! Když dá romskej kluk holce červenou tkaničku do bot z hedvábí a ona si ho chce vzít, zaváže si ji do vlasů. Nic pro tebe, dokavad ti nebude aspoň dvanáct nebo čtrnáct. A teď jez!“

Probační úředník přivedl Noaha v poledne. Byl to vysoký štíhlý Číňan kolem čtyřicítky s kulatou tváří bez výrazu. Stál tiše na verandě s otlučeným kuffříkem u nohou a probační úředník zatím vysvětloval dědovi Stanleemu, jak se věci mají.

„Tehle člověk nikdy nesmí opustit ranč bez dozoru,“ kázal úředník. „Pokud je to nezbytně nutné, jednou týdně ho smíte vzít s sebou do města. Jste za něj zodpovědní. Bude pracovat podle vašich pokynů. Jednou měsíčně si sem zajdu pro zprávu, jak si vede, ale budu chodit i jindy bez ohlášení, abych to tu zkontroloval. Jasně?“

„Ano,“ odpověděl děda Stanlee s potlačovanou nenávistí vůči probačnímu úředníkovi a nevyslovenými sympatiemi vůči svému svěření.

Ze dvora se ozval nosový hlas: „Já jsem si říkal, že to musí bejt ten zatracenej vrahoun, koho to vidim vylejzat z auta!“

Všichni jsme se obrátili směrem k hlasu. Byl to ten chlápek s *vofudi*¹ odvedle, který zrovna přišel na svou první sousedskou návštěvu. I když měl na sobě montérky, byl jako ze škatulky a na farmáře vypadal až příliš úhledně a jemně.

Když stoupal do schodů a měřil si Noaha od hlavy až k patě, nikdo nepromluvil. Noah hleděl naprosto netečně skrze něj.

„Copak není dost velký neštěstí, mít za sousedy bandu zlodějskejch cigošů? Musíte mi k tomu přidávat ještě číňáckýho vrahouna?“ obrátil se chlápek s *vofudi* s výčitkou na probačního úředníka.

Probační úředník si u dědy Stanleeho šplhnul tím, že chlápka s *vofudi* naprosto ignoroval. Noahovi řekl: „Už jsi tady byl, Noahu. Pravidla znáš. Koukej sekat latinu.“

„Ano, pane,“ řekl Noah.

„Když už chcete propouštět zabijáky, měl jste ho na podmínku umístit ke mně,“ navrhnul chlápek s *vofudi*. „To byste si moh bejt jistej, že bude sekat dobrotu.“ Probační úředník ho i nadále ignoroval, a tak se otočil na dědu Stanleeho. „A co se tebe týče, Stanlee, nebo jak se k čertu jmenuješ, opovaž se toho kriminálního pustit na můj pozemek. Vlastně tam nechci vidět nikoho z toho tvýho plemene. Já vím, jak to u vás chodí. Jen co se mi ztratí některý z mejch prasat, nasadím na tebe šerifa tak rychle, že ti to hlava nepobere. Je ti to jasný?“

Romové nevyunikají ve slovních pŕůtkách. Děda Stanlee i nadále mlčel. Zato Riley Vanis byl napŕl Irčan. Povídá: „A proč si myslíte, že bychom obtěžovali vaše děti?“

„Řek jsem prasata!“

„Aha,“ řekl Riley s pochopením. „Myslel jsem, že míníte své děti.“

Chlápek s *vofudi* zbrunátněl. Chvilí na Rileyho nenávistně civěl a pak nakvašeně vypochoďoval z verandy a šel domŕ. Probační úředník ještě udělil dědovi Stanleemu a Noahovi nějaké závěrečné rady a za pár minut se taky odporoučel.

Noah k nám přišel v téměř otrockém postavení. Podle zákonŕ státu Kalifornie musel dědu Stanleeho na slovo poslechnout a nemohl dát výpověď. Ale v romské domácnosti nikdo není sluha. Noah měl svou práci a tu dělal, ale od začátku byl členem rodiny.

Nikdo mu to nevysvětloval, ale zdálo se, že to chápe intuitivně. Aniž by mu děda Stanlee cokoli říkal, nastěhoval se do svého starého pokoje a ujal se kuchyně.

Strýček Frederick s bratrancem Ferduem přijeli později odpoledne ze Sacramenta. Protože nevýslovně bohatství dědy Mikea bylo celé uložené v drahých kamenech, nedostávalo se nám momentálně hotovosti. Strýček Frederick tu byl k tomu, abychom mohli nakoupit další koně; k čemu byl ale jeho desetiletý syn Ferdu, to mi naprosto nebylo jasné. Stačil mi jediný pohled – na toho čistounkého, naškrobeného, vyzáblého ukňourance – a dospěla jsem k názoru, že ho nejspíš poslala jeho maminka, protože už ho měla plné zuby.

„Ty a Arpád se postaráte o Ferdua,“ nařídila *baba* Stanleeová, která byla ze všeho toho uklízení, jež mělo ohromit strýčka Fredericka, v ještě horším rozmaru než obvykle.

Mrkla jsem na mámu, která u okna malovala obraz, aby chmury z nedávného úklidu rozptýlila. Přikývla.

„Co chceš dělat, Ferdu?“ zeptala jsem se ho.

„Já chodím do školy. A ty?“ Povzneseně si mě prohlédl a jakoby nic dodal: „Máš umouněnej ksicht. Mama říká, že jsi špinavá cigoška.“

I když to byla fuška, vynasnažila jsem se chovat jako dáma, alespoň než dostaneme strýčkovy peníze. „Ferdu, co si takhle vystřihovat a lepit obrázky?“

Když na to milostivě přikývl, připravila jsem do misky lepidlo z vody a mouky a vyndala barevný katalog. Já, Arpád a Ferdu jsme si sedli na zem a začali vystřihovat obrázky a lepit je do sešitu na výstřizky.

Ferdu si neuměl zrovna hezky hrát. Arpáda ignoroval, ale zatímco jsme šmikali a lepili, nepřestával směrem ke mně polohlasem mrmlat nekonečnou litanii: „Špinavá cigoška – umouněná cigoška – ani nechodí do školy – dej

¹ *Vofudi* podle Kapitoly III: „Znamení *vofudi* je tajným varováním pro všechny Romy, aby se měli na pozoru. Vypadá to jako staromódní brýle s krátkým přepažením nad nosníkem. Ta značka znamená, že člověk, který tam bydlí, patří k pronásledovatelŕm a utlačovatelŕm našeho lidu a je jedním z těch, kteří si na naši pouhou přítomnost stěžují na policii i tehdy, kdy se nic neztratilo. Na sloupek brány našeho souseda ji vyryl nějaký projíždějící Rom jako varování pro ostatní, aby stavení minuli ve spěchu a nepozorováni.“ (Pozn. překladatelky.)

sem ten obrázek – chci ten, co jsi právě vystříhla – musíš na mě bejt milá – jsem návštěva – špinavá cigoško –“

Krise nastala, když došlo na překrásnou reklamu s čelem koňského spřežení. Koně měli ohlávky a opratě z vykrajované kůže. Ta kůže, to byly květiny, poezie, rajská hudba! Hned jsem ten nejkrásnější obrázek na světě popadla.

Ferdu otevřel svůj obří chřtán a zařval: „Dej to sem! Já to chci, ty špinavá cigoško!“

„Dej mu to!“ zaječela babička Stanleeová.

„Nedej si to líbat!“ vykřikl děda Mike lámanou angličtinou. „Chlap na Alice Island řek, že já připlul z Bordeaux. Já Francouz! Kde mám vysvědčení o občanství? Ukážu ti! Jednu ten malej pajzlík vlep! Ty žádná špinavá cigoška! Já Francouz! Vlep mu! Jen mu dej!“

Protože na strýčka Fredericka jsme byli milí jen kvůli dědovi Mikeovi, považovala jsem to za rozkaz.

Dala jsem Ferduovi pořádně. Vlepila jsem mu jí s gustem, olepila jsem ho doslova a dokola.

Máma, děda Mike, děda Stanlee, strýček Frederick a táta všichni vydechli to samé, i když každý jiným tónem: „*Boro dad!* Dobrý bože!“ Děda Mike to zamumlal s obdivem, táta s potěšením a ostatní opañení hrůzou. Ferdu svolával všechny svaté a lepidlo mu při tom stékalo po kalhotách.

Využila jsem nastalého zmatku a proklouzla do před síně, předním vchodem ven a za roh domu, kde jsem se ukryla v keři pod oknem. Zvedla jsem oči a setkala se s máminým nevzrušeným pohledem z druhé strany skla. Usmála se, smočila štětec v barvě, namířila ho směrem ke stodole, načež přiložila jeho štětiny k růži na plátně.

Stodola se ukázala jako dobrý nápad. Na zemi měla mlat, ale v přilehlé kůlně byla podlaha prkenná a zdvihnutá asi o půl metru. Indián Tom mi pomohl se pod ní nasoukat.

„Někohoš zapíchla?“ zeptal se zvědavě. „Ne? Tak zmlkni a chvíli se ani nehni. A koukni, jestli tam někde ve tvém dosahu nerostou houby.“

V hnijících pilinách pod přístěnkem rostly houby jako talíře. Byly krásné, s růžovým žebrovím a intenzivní vůní. Najednou jsem si připadala malá, opuštěná a zrazená vlastní rodinou, a tak jsem sbírala houby a proklínala Fer-

dua ve všech sedmi nářečích romštiny¹ a navrch ještě anglicky.

„Páni, kde ses to všechno naučila, miláčku?“ zazněl nade mnou s obdivem tázavý hlas indiána Toma.

„Když táta pracoval v depu, nosila jsem mu rendlík s obědem.“

Indián Tom se ke mně sklonil: „Sklapni! Už jdou.“

Vykoukla jsem Tomovi mezi nohama a uviděla nažehlené kalhoty našeho movitého strýčka, boulovatá kolena drahého bratrance Ferdua, který poskakoval, aby s ostatními udržel krok, a okopané jezdecké holínky dědy Stanleeo. Ferdu kňoural. Muži se překotně bavili v *calo*. Pochopila jsem, že se naši rozhodli vrátit Ferdua matce do Sacramento a pak ukecat strýčka Fredericka, aby on i jeho peníze zůstali na večeri. Během ní by se jim mohlo podařit ho zpracovat, aby jim půjčil, vše co má, nebo z něj aspoň vyrazit co nejvíc.

Když se nohy odporučely, vyplazila jsem se na slunce, oklepala piliny z hub a naskládala si je do zástěrky. Noah se nacházel v chládku čistoučké kuchyně a krájel cibuli a celerovou nať na čop suej.

Usmál se na mě. „Děkuji ti, slečinko. Moc milé. Udělat houby speciálně pro návštěva. Chtěla pomoci Noah? Přinést malá wok na smažení. Malá pánev s kulatá dno támhle.“

Ukázal kde a já jsem mu podala malý wok.

„Teď přinést střední wok na celer. Děkuji.“

Dopotácela jsem se zpátky se středním wokem, s pocitem, že jsem důležitá, konečně někomu užitečná, potřebná a navrch se mi děkuje. Zamilovaně jsem na Noaha pohlédla. Zatoužila jsem po tom, abych ho mohla zachránit z hořící budovy.

„Teď přines velký wok, kde to smažit všechno najednou.“

S námahou jsem vytáhla velký wok a tlačila ho před sebou po podlaze. Cestou jsem si do něj občas sedla, abych si odpočinula. Mé nadšení pro pomoc v kuchyni začínalo valem blednout.

Chápejte, pořád jsem Noaha milovala. Šlo jen o to, že práce je práce a jako takové je třeba se jí vyhnout. „Pane Noahu, nechtěl byste, abych vám nakreslila obrázek?“

Zdálo se, že nic by ho nepotěšilo víc než obrázek malé umělkyně, dcery dvou velkých umělců.

Originál: Putnam, Vii. *Hard Hearts Are for Cabbages*.

New York: Crown Publishers, 1959. 29–35.

Medailony naleznete na straně 41.

¹ Na začátku knihy vypravěčka tvrdí, že romština má sedm základních dialektů. Přestože to není pravda, v rámci románu ponecháváme její údaje. (Pozn. překladatelky.)

“ Ivan & Dominik – příběh jedné knihy

Eva Zdařilová

Dětská kniha *Ivan & Dominik* je příběhem dvou bratrů vyrůstajících ve východoslovenské romské osadě Habeš, který ve svých obrazech zachytil benediktinský řádový bratr Lukas Ruegenberg. Na motivy jeho ilustrací pak příběh obou chlapců ve dvaadvaceti krátkých prózách vykreslil romský spisovatel Emil Cina. Agentura z Kolína nad Rýnem, věnující se mezinárodní literatuře pro děti a mládež, však s jeho texty naložila poněkud nestandardním způsobem, díky čemuž je samotný vznik tohoto knižního titulu sám o sobě zaznamenáním hodným příběhem, jenž ilustruje, co všechno může potkat (nejen) romského autora, jenž není zběhlý v literární branži.

Na podzim roku 2008 se na tehdejšího ředitele občanského sdružení Romano džaniben Petra Wagnera obrátil Lukas Ruegenberg s prosbou, zda nezná romského spisovatele, který by byl schopný napsat k jeho ilustracím z prostředí romských osad krátké texty pro děti. Volba padla na Emila Cinu, protože se jako jeden z mála romských autorů v České republice vedle krátkých próz a poezie zaměřuje právě i na dětské čtenáře. Z akvarelů Lukase Ruegenberga, na nichž Ivan s Dominikem provádějí různé rošťárny a zažívají i těžké životní situace, byl Emil Cina nadšen. Slovo dalo slovo a do měsíce měl dvaadvacet povídek v romštině napsaných, s manželkou je přeložili do češtiny a Peter Wagner následně do němčiny. V lednu 2009 měla být kniha v dvojjazyčné verzi – romské a německé – vydána. Místo toho se Cinovi teprve tou dobou dočkali

první zpětné vazby na zasláné texty – totiž že by je měli trochu rozšířit. S pocitem časové tísně pracoval Emil Cina na rozšíření i po nocích, o překlad do němčiny tentokrát požádal mě, protože jsem tehdy byla méně časově vytížená než kolega Wagner, a ani ne do měsíce dostal bratr Lukas přepracované texty. Zpětné vazby už jsme se nedočkali, jen po několika měsících obdržel Peter Wagner autorský honorář, aby jej s díky předal Emilu Cinovi. Z neočekávané finanční odměny měl autor samozřejmě radost, ale knihu jsme vyhlíželi marně. Veškeré pokusy o zjištění aktuálního stavu zůstaly neúspěšné. Možná i proto, že na bratra Lukase (ročník 1928) nebylo žádné přímé spojení, jen přes prostředníka.

K informaci o tom, že je kniha v Německu těsně před vydáním, jsem se dostala úplnou náhodou. Na podzim 2009 jsem se dozvěděla, že nakladatelství Albatros shání recenzenta rukopisu knihy pro děti, kterou jim k překladu do češtiny nabízí jedna agentura z Kolína nad Rýnem. Bylo pro mě překvapením, když jsem v textech částečně poznávala práci Emila Cinu a jako autor byl uváděn jistý Georg Wiegghaus. Místo doporučení jsem do nakladatelství zaslala jen popis historie, jakou tyto texty mají, a vyžádala si kontakt na německou agenturu, která se snažila titul Albatrosu prodat.

Z následné mailové komunikace s redaktorkou Paulou Peretti z kolínské agentury se ukázalo, že se na knize v mezičase intenzivně pracovalo a že bratr Lukas už delší dobu

není za přípravu zodpovědný. Jak mi dr. Peretti vysvětlila, texty nevyžadovaly jen redaktorské úpravy, ale zásadnější přepracování, aby byly pro děti dostatečně čtivé. Navíc pro celý projekt považovala za přínosnou spolupráci s někým zvučného jména, a tak zaangažovala Georga Wieghause, známého autora a lektora knih a rozhlasových her pro děti, aby texty převyprávěl. Těžko říct, proč už nikdo neměl potřebu úpravy s Emilem Cinou konzultovat. Možná informace o něm při předání manuskriptu mezi bratrem Lukase a agenturou zapadla, nebo možná nebyl od počátku ani bratrem Lukase považován za autora jako takového...

Při podrobnějším rozboru je přepracování textu v několika ohledech docela překvapivé. Vypadla romská verze, kniha byla připravena k vydání pouze v němčině. Zaráželo mě také, že přestože si původně Lukas Ruegenberg vyžádal rozšíření jednotlivých historek, ve výsledku je text v knize naopak krácen. Částečně se zestručnění dosáhlo nahrazením některých popisných pasáží přímou řečí, což činí text pro dětského čtenáře i čtivějším.

Zásadnějším zásahem však bylo vyřazení asi třetiny povídek. Vynechány byly v podstatě všechny zážitky Ivana a Dominika dokreslující jejich každodenní život a zasazující tak příběh obou bratrů do kontextu života ve východoslovenské romské osadě. Historiky jako sběr větví na topení při údržbě městské zeleně nebo zastavování rodinných hudebních nástrojů v místní zastavárně v obdobích finanční tísně nenásilným způsobem dokreslovaly život romských dětí ve velkorodině, sociální situaci Romů žijících v osadě za městem nebo vztahy s místními Neromy. Naskytá se tedy otázka, proč se Lukas Ruegenberg snažil, aby k ilustracím příběh napsal romský autor, který má osobní zkušenost s prostředím podobným tomu, v němž žijí hrdinové příběhu, když výsledná kniha byla právě o tento bonus okleštěna.

Zachovány zůstaly především základní děje, které si určitě celkem čitelnými ilustracemi už sám Lukas Ruegenberg: Bratři na křtu sestřičky ukradnou v kostele hřeb, jímž má Ježíš přibíty nohy ke kříži, farář je odhalí a poučí; pak pomohou bezdomovci; policie jim do vazby odveze otce podezřelého z krádeže; zemře jim matka; pro záškoláctví skončí Ivan v dětském domově a vše uzavírá propuštění otce z vězení a navrátilivší se rodinná pohoda.

Zajímavé je porovnání obou verzí textu i u zachovaných povídek. Výsledná verze Georga Wieghause je na několika místech upravena nebo obohacena o nové motivy. Tak na-

příklad hned na počátek knihy je přidán rozhovor Ivana a Dominika s dědečkem, který se rozhořčuje, že obyvatelé městečka nazývají Habeš cikánskou osadou a že oni nejsou přeci žádní Cikáni, ale Romové. Záměr vydavatelů zařadit takovéto poučení se dá vcelku pochopit.

Některé další úpravy už se tak srozumitelně nezdají, jako třeba v povídce o pomoci bezdomovci, kdy Emil Cina líčí, jak jej bratři pozvou domů na večeři, kde dostane jako všichni ostatní již uvařenou polévku, a aby nemoknul v noci venku, nabídnou mu nocleh v kůlně, kde stojí stará postel. Wieghausova verze jde mnohem dál: Když chlapci bezdomovce přivedou, jejich matka mu jde polévku uvařit, rozestele mu v kůlně postel a nakonec mu nabídne, aby u nich zůstal bydlet.

Dalším příkladem Wieghausova příkrášlení je situace kolem otce rodiny: Z původní verze Emila Ciny nepřímou vyplývá, že si otec trest za krádež ve vězení opravdu odsedí. Georg Wieghaus ale nechává otce, aby se po nějaké době vrátil domů s tím, že se potvrdila jeho nevina.

Jaký svět to tedy dětským čtenářům chtěli bratr Lukas, dr. Peretti, Georg Wieghaus nebo katolické nakladatelství Sankt Michaelsbund ukázat? V propagačních materiálech deklarují, že kniha ilustruje, jak je pro chlapce život v ghettu těžký a jak musí vzdorovat předsudkům společnosti. Zatímco původní verze Emila Ciny opravdu mnohé z reality života v takovém ghettu odkrývala, výsledná kniha je velice idealizující.

V následné mailové komunikaci se mnou Paula Peretti odmítla o textu diskutovat, zachovala se vstřícně jen s ohledem na popis vzniku titulu s tím, že jméno Emila Ciny coby autora původní verze bude všude uváděno, a nechala si pro propagační účely zaslat jeho životopis. Nakonec jsem schválila formulace na vnitřní titulní stranu ve znění: Převyprávěl Georg Wieghaus / podle původního znění Emila Ciny. To bylo v březnu 2010, kniha šla údajně právě do tisku a mělo být otázkou jen několika málo týdnů, než ji dostaneme do schránek. Knihu nám ovšem nikdo neposlal a v říjnu 2010 jsem na internetu zjistila, že už je nějakou dobu na světě a že Emil Cina je ve veškerých propagačních materiálech ignorován.

Posledním zklamáním pak už bylo jen listování v knize samotné, jejíž zaslání jsem si u dr. Peretti vymínila. Mnou schválené formulace na vnitřní titulní straně byly upraveny na text: Vyprávěl Georg Wieghaus / podle původního znění Emila Ciny a Evy Zdařilové.¹ Zatímco po celou dobu přípravy knihy německé straně informace píše „vy-

¹ *Ivan & Dominik*. Gemalt von Lukas Ruegenberg / Erzählt von Georg Wieghaus / nach der Urfassung von Emil Cina und Eva Zdařilová (Namaloval Lukas Ruegenberg / Vyprávěl Georg Wieghaus / podle původního znění Emila Ciny a Evy Zdařilové). München: Verlag Sankt Michaelsband, 2010.

padávaly“, najednou nakladatelství z nepochopitelných důvodů z vlastní iniciativy jednu přidalo. Se studem, že jsem najednou uvedena jako spoluautorka původní verze, jsem šla Emilovi předat dva výtisky jím tak dlouho vyhlížené knihy, o kterých jsem věděla, že pro něj budou nakonec zklamáním.

Paula Peretti mě na závěr naší korespondence ujistila, že autorská práva na knihu nabízí k odkoupení celé řadě zahraničních nakladatelství, aby kniha vyšla v co největším počtu jazykových verzí. V roce 2010 stihl titul vyjít v italštině. Prý by bylo skvělé, kdyby se podařilo sehnat i nakladatele v České nebo Slovenské republice, který by ji nechal přeložit do češtiny, slovenštiny, nebo možná i do romštiny... ■

PLAV – měsíčník pro světovou literaturu

2011/11, ročník VII.
Vychází v listopadu 2011
Cena 69 Kč

ŠÉFREDAKTORKA: Silvie Mitlenerová**ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORKY:** Vratislav Kadlec**REDAKCE:** Anna Duchková, Antonín Handl, Tereza Hříbová, Marie Iljašenko, Lucie Koryntová, Anna Koubová, Karolína Macáková, Pavla Nehasilová, Kateřina Veselovská**TAJEMNÍK REDAKCE:** Jan Smolka**TECHNICKÁ REDAKCE:** Radim Kučera, Nelly Pelc Vostrá**JAZYKOVÁ REDAKCE:** Vratislav Kadlec, Jiří Malaník**OBRAZOVÁ REDAKCE:** Anna Iljašenkova

Časopis je sázen písmem Minion a Etelka (Střešovická písmolijna) v prostředí LaTeX. Tiskne LUPRESS s. r. o.

DESIGN: Johana Kratochvílová / signatura.cz**ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA ČÍSLA:** Silvie Mitlenerová**SAZBA:** Radim Kučera**KRESBA NA OBÁLCE:** Tereza Lukešová**REDAKČNÍ RADA:** Libor Dvořák, Viktor Janiš, Jiří Josek, Oldřich Král, Jaroslav Olša, jr., Stanislav Rubáš, Josef Šlerka**E-MAIL:** redakce@svetovka.cz**E-MAIL NA JEDNOTLIVÉ REDAKTORY:**
jmeno.prijmeni@svetovka.cz**INTERNETOVÁ ADRESA:** www.svetovka.cz**VYDÁVÁ:** Občanské sdružení Splav!
Milady Horákové 123, 160 00 Praha 6
IČ: 266 74 122, DIČ: CZ26674122
bankovní spojení: 2020009001/5500

MK ČR E 15811

ISSN 1802-4734

Vychází za přispění Ministerstva kultury ČR a ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy.

PRODEJNÍ MÍSTA:**Praha**

kavárna Dobrá trafika, Korunní 42
kavárna Dobrá trafika, Újezd 37
knihkupectví Academia, Václavské náměstí 34
knihkupectví Academia, Na Florenci 3
knihkupectví Fišer, Kaprova 10
knihkupectví Karolinum, Celetná 18
knihkupectví Kosmas, Perlová 3
knihkupectví Rekomando, Trojanova 9
knihkupectví Týnská, Týnská 6

Brno

knihkupectví Academia, nám. Svobody 13
knihkupectví Hana Smilková, FF MU, Arne Nováka 1
knihkupectví Kanzelsberger, Josefská 2

Bratislava

knihkupectví ArtForum, Kozia 20
knihkupectví Alexis, Kapucínska 5

PŘEDPLATNÉ zajišťuje jménem vydavatele společnost SEND Předplatné spol. s r. o.: www.send.cz, objednávky a reklamače na e-mailu administrace@send.cz nebo na telefonním čísle 225-985-225.